

Muhamed Hadžijahić, *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*.

Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture Preporod, 2004, str. 336.

Knjiga "*Povijest Bosne u IX i X stoljeću*", koja je nastala na višegodišnjem istraživanju bosanskog srednjovjekovlja, predstavlja "krunsko" djelo Muhameda Hadžijahića (1918-1986.) iz te oblasti. Nedovršeni rukopis obima 700 stranica, pod naslovom "*Noviji pogledi na povijest Bosne u IX i X stoljeću*", poslije autorove smrti njegova porodica je ponudila izdavaču u Zagrebu. Redakturu rukopisa je uradila profesorica Zdenka Janeković Römer, ali tek 18 godina nakon Hadžijahićeve smrti rukopis je u Sarajevu objavljen pod novim naslovom, "*Povijest Bosne u IX i X stoljeću*".

Interesantno je spomenuti da ranije nije objavljena nijedna knjiga koja se bavi samo ranosrednjovjekovnom prošlošću Bosne. Razlog leži u činjenici da je dosadašnja historiografija, uglavnom, polazila sa stajališta da Bosna kao organizirana državna organizacija, ili kako to Hadžijahić kaže "protodržava", nije ni postojala u tom periodu. Takav stav historiografije je bio jedan od najvažnijih argumenata Hadžijahiću da svoju pažnju usmjeri na proučavanje ranosrednjovjekovnog perioda prošlosti današnje Bosne i Hercegovine. Ova knjiga pokazuje da je u tom zadatku bio uspješan. Njegove teze se po mnogo čemu razlikuju od uvriježenih gledišta historiografije. On je na novi način pristupio proučavanju ranosrednjovjekovnih izvora o prošlosti Bosne.

Hadžijahićeve zanimanja o problemu ranog srednjeg vijeka u ovoj knjizi mogu se podijeliti na sljedeće teme: "Zagorska Sklavinija", naseljavanje na prostoru današnje Bosne i Hercegovine, imena za bosanski prostor u ranom srednjem vijeku i postanak imena Bosna, Sabor na Duvanjskom polju, crkvena organizacija, te društvena organizacija "Zagorske Sklavinije". Najvažniji izvori na kojima temelji svoje razmišljanje su različite redakcije *Ljetopisa Popa Dukljanina* i *De administrando imperio*. Autor se potrudio da i u drugim izvorima nađe potvrdu svojim tezama, *Vita Basili*, *Kinamovo djelo*, *Frañaki anali*, *Dubrovački anali*, *djelo Bavarskog Geografa*, *papski dokumenti* i dr. Time je dokazao da novi pristup izvorima može nauci dati više od onoga što joj je dosadašnja historiografija davala.

Knjiga je podijeljena u deset poglavlja. U prvom se govori o najstarijoj povijesti Bosne u historiografiji do 1986. godine, o poteškoćama istraživanja tog perioda,

pristupu izvorima, te o novim tezama o "Zagorskoj Sklaviniji". Autor naglašava da su zbog nedostatka izvora o ranosrednjovjekovnoj historiji Bosne neki historičari zaključivali da Bosne, kao samostalne državne organizacije, tada nije ni bilo i da se ona "utapala sad u ovu, sad u onu državnu tvorevinu". U ovom dijelu Hadžijahić se kritički osvrće na stavove pojedinih autora. Tako, naprimjer, on primjećuje da se u *Historiji naroda Jugoslavije* (1953.) uopće ne spominje Bosna kao zasebno poglavlje u dijelu kada se govori o ranom srednjem vijeku kod južnoslavenskih zemalja. Njegovo je mišljenje da se "moćna država" bana Kulina i kasnije kralja Tvrtka nije mogla pojaviti iz "ničega" i da je prije toga morala postojati jaka državotvorna tradicija. Autor svoje zaključke temelji na drugačijem pristupu izvorima povlačeći analogije sa drugim zemljama. Inače, u cijeloj knjizi prisutna je kontekstualizacija cijelog problema, što je trend i najnovije historiografije. Autor ističe kako se u istraživanju najstarije povijesti Južnih Slavena najčešće polazi od postojećih nacionalnih odnosa oblikovanih u XIX i XX stoljeću, što prouzrokuje donošenje pogrešnih i naučno nedokazivih teorija.

Drugo poglavlje knjige je u cijelosti "posvećeno" analizi različitih redakcija *Ljetopisa Popa Dukljanina*. Hadžijahić smatra da je hrvatska redakcija *Ljetopisa* starija od latinske, odnosno da je bliža prototipu. Za ovaj stav iznio je ubjedljive argumente. Pošto je postavio tu tezu svoje razmišljanje temeljio je, uglavnom, na hrvatskoj redakciji *Ljetopisa*, naravno tražeći potvrde i u drugim izvorima. Većim dijelom je u tome i uspio. Njega najviše zanimaju poglavlja od 4. do 10. (govori se o "Zagorskoj Sklaviniji" i u latinskoj i u hrvatskoj redakciji *Ljetopisa*). Taj dio *Ljetopisa* je nazvao *Ljetopis Zagorske Sklavinije* i smatra da je nastao na bosanskom prostoru u periodu između 1083.-1088. godine u nekom samostanu koji je održavao ćirilometodijansku tradiciju.

Treće poglavlje knjige je najkraće i govori o Porfirogenetovim vijestima o Bosni, te o prevlasti Časlava u Bosni. Hadžijahić je revidirao čitanje Porfirogenetovih podataka i postavio tezu da gradovi Katera i Desnik nisu u Bosni, nego od Srbije prema Bosni, vjerovatno u blizini Prijepolja i Pljevalja. Time bi se granica Porfirogenetove Bosne značajno pomakla prema istoku. U vezi sa Porfirogenetovim "ostalim Sklavinijama" Hadžijahić ih veže za prostor geografske Bosne. To su, po njegovom mišljenju, područja kasnijih oblasti Usore, Donjih Krajeva i Bosne. Časlav nije vladao Bosnom, ali su u drugoj polovici X stoljeća njom nakratko vladali hrvatski vladari Mihailo Krešimir II i Stjepan Držislav I.

Doseljavanju Slavena na područje današnje Bosne i Hercegovine autor je posvetio posebnu pažnju. Hadžijahić je mišljenja da postoje četiri vala doseljavanja naroda na taj prostor, a to su: doseljavanje anonimnih Slavena u VI stoljeću i oni predstavljaju većinu budućeg stanovništva, zatim doseljavanje Hrvata i Srba u

VII stoljeću, koji se nastanjuju na sjeveru (Hrvati) i u Zahumlju (Srbi), u trećoj deceniji IX stoljeća dolazi Normansko-ruska komponenta i na kraju, poslije raspada Velikomoravske države, dolazi veliki val moravskih izbjeglica. Svoje stavove temelji na 5. poglavlju *Ljetopisa Popa Dukljanina*, 5. poglavlju *Ljetopisa Zagorske Sklavinije*, *De administrando imperio*, *Naumovim žitijama* i drugim izvorima. Osim toga autor je ponudio toponomastičke, arheološke i etnološke dokaze, te je mišljenja da je i ime Bosna donešeno seobom Moravljana u današnju Bosnu. Tako je u Češkoj pronašao više toponima i etnonima sa imenom Bosna. On odbacuje vezanje imena Bosna sa kasno-antičkim periodom. Ovi Moravljani nisu sudjelovali u stvaranju "Zagorske Sklavinije". Naselili su se oko sadašnje rijeke Bosne kojoj su oni dali to ime i tu nastavili državnu tradiciju Velike Moravske. Autor priznaje da se rijetko dešavalo da etnonim postane i hidronim, ali ipak misli da se to desilo u Bosni. Kada govori o imenima za Bosnu u ranom srednjem vijeku Hadžijahić tvrdi da se to područje najčešće nazivalo Morava, Južna Morava, Niža Morava, Donja Morava i sl. Osim tih naziva za područje Bosne, prije X stoljeća, daje još dva, Sklavinija i Zagorska Sklavinija. Srednjovjekovno stanovništvo Bosne je, dakle, nastalo spajanjem gore pobrojanih komponenti sa malim brojem preživjelog iliromanskog stanovništva, asimilirajući ga u sebe. Tokom IX i X stoljeća tekao je proces teritorijalne homogenizacije "Zagorske Sklavinije", tako da su tada u njenom sastavu bile Bosna, Donji Kraji, Usora, zatim župe Rama, Drina, Zagorje oko gornje Neretve i Kalinovika, Podgorje, odnosno, kasnije Zahumlje ili Hum. Iz toga proizilazi da je bosanska država rano postavila svoje granice na Drini i Savi, a prema Hrvatskoj do Livna.

U sedmom poglavlju autor raspravlja o vjerodostojnosti kataloga kraljeva "Zagorske Sklavinije". Od deset pobrojanih kraljeva sigurnu potvrdu u izvorima našao je samo za jednog (Ratimir), dok za utvrđivanje istinitosti postojanja Budimira u drugim izvorima nije našao sigurnu podlogu.

O istinitosti održavanja Duvanjskog sabora govori u osmom poglavlju. Pošto je Hadžijahić već 1970. godine objavio svoj stav po tom pitanju (*Radovi ANUBiH*, vol. 8, *Centar za Balkanološka istraživanja*, t. 6. Sarajevo), nema potrebe sada se posebno osvrutati na to. Može se samo podsjetiti da je on mišljenja da se Duvanjski sabor održao.

Brojni radovi su nastali u vezi sa proučavanjem postanka Crkve bosanske. Na Hadžijahićeve teze o ovome pitanju trebali bi obratiti više pažnje oni koji pokušavaju doći do rješenja ovog kompleksnog pitanja iz bosanskohercegovačke prošlosti. Ukratko, njegovi stavovi, po ovom pitanju, mogu se rezimirati na sljedeći način: kršćanstvo u Bosni nastaje na temelju ćirilometodijanskog učenja, koje je u početku bilo i kanonski prihvaćeno, a kasnije odbačeno kao heretičko (Splitski sabor 1060.

godine). Kada je, "pod udarima kopita ugarske konjice", nestalo Velikomoravske države i kada je njemačka crkva ostvarila primat na tom prostoru, sljedbenici učenja Ćirila (Konstantina) i Metodija su morali pronaći sigurnije utočište, tako da je, vjerovatno, neko od njih morao doći i do Bosne. Poslije osude Metodija i slavenskog bogoslužja na Splitskom saboru, zaštita je, bar za neko vrijeme, pronađena u okrilju Barske nadbiskupije. Kao pokušaj postavljanja protuteže ćirilometodijanskoj praksi istočnog obreda i slavenskog bogoslužja Kurija je organizirala bosansku biskupiju. Sve do sredine XIII stoljeća u Bosni postoje dvije crkvene organizacije koje nisu bile u međusobnim sukobima. Sjedište ćirilometodijanske tradicije, odnosno, tada već dida Crkve bosanske, bilo je u Moštrima, a katoličke bosanske biskupije u selu Biskupićima. Sredinom XII stoljeća u Bosnu prodire i manihejsko učenje koje se djelimično uvlači u ćirilometodijanske samostane, iz kojih će se kasnije razviti hiže Crkve bosanske.

U posljednjem poglavlju autor predstavlja izgled društva po vijestima *Ljetopisa Zagorske Sklavinije* i djelu Konstantina Porfirogeneta.

Hadžijahićeve knjiga bi mogla biti poticaj za ponovno preispitivanje najranije historije bosanske države i društva. Knjiga je vrijedna interesiranja i zbog metodološkog pristupa autora izučavanju povijesti. Hadžijahićev metodološki pristup je na najvišem nivou, odnosno ova knjiga može da pokaže na koji način nastaje naučno djelo. Iako čitaocu daje veliki broj informacija, uspijeva da zadrži narativnu nit i knjigu učini zanimljivom. Konačno, iako su njegovi stavovi nauci bili i ranije, više-manje, poznati ili pojedini dijelovi ove knjige već objavljeni u nekim časopisima, ovom knjigom se čitaocu otvara mogućnost da na jednom mjestu nađe najvažnije Hadžijahićeve stavove. Ona će i kao cjelina, kako je to i sam autor očekivao, izazivati poticajne rasprave. ■

Amir Kliko